

สถานภาพศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในกลุ่มน้ำวัง

ชาญคณิต อวาร์ณ

อาจารย์พิเศษ สาขาศิลปะและการออกแบบ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

บทคัดย่อ

การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนามีความสัมพันธ์กับระบบการศึกษา
รัฐไทย การเน้นกลุ่มงานพุทธศิลป์แบบงานช่างโบราณในพุทธศตวรรษที่
21 – 22 ในกลุ่มน้ำวังพบว่า ให้ความสำคัญกับกลุ่มวัดหลวงในพื้นที่ลุ่มน้ำ
วังตอนกลางและตอนใต้ เน้นการศึกษาด้านรูปแบบเป็นกระแสหลัก ส่วน
การใช้หลักฐานให้ความสำคัญกับงานสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน
กลุ่มงานพุทธศิลป์ในวัดพระธาตุลำปางหลวง ประกอบกับการขาด
หลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ในแบบ “พื้นเมือง” ทำให้
ประวัติศาสตร์ศิลปะกลุ่มน้ำวังจำเป็นต้องอาศัยเอกสารทางประวัติศาสตร์
จากเมืองเชียงใหม่ – ลำพูนเป็นหลัก เช่นเดียวกับการเปรียบเทียบรูปแบบ
ศิลปะด้วย สำหรับงานศึกษาพุทธศิลป์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 พบว่า
ในกลุ่มงานลุ่มน้ำวังตอนบนยังมีปริมาณน้อย แต่กลับมีการค้นคว้าศึกษา
งานศิลปะพื้นบ้านมากขึ้น อย่างไรก็ตามการศึกษาในช่วงหลังทศวรรษ 2540
เป็นต้นมาได้ค้นคว้าข้อมูลใหม่และเปิดพรมแดนความรู้ใหม่ ทั้งในด้าน
หลักฐานและวิธีการวิเคราะห์ พร้อมกับการสร้างตำแหน่งแห่งที่ของ
ท้องถิ่นอีกด้วย

คำสำคัญ : สถานภาพการศึกษา : ประวัติศาสตร์ศิลปะ : กลุ่มน้ำวัง

รูปที่ 1 ภาพหน้าถัดไปเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดบ้านก่อ อ.วังเหนือ ลำปาง
แสดงถึงเหตุการณ์ในพระเวษสันดรชาดก ในตอนที่ซุชกได้รับรางวัลจากกษัตริย์
ที่มา : วัดบ้านก่อ ช่างเผือกเมืองลำปาง

Educational Status of Art History in Wang River Basin

Chankhanit Arvorn

Adjunct , Program in Art and Design

School of Architecture and Fine Arts, University of Phayao

Abstract

Lanna art historical study is related to the state education system and focus groups in ancient Buddhist art in Century 21-22 importance to the monastic groups in central and southern Wang basin, focus on education as a mainstream model. The use of evidence, with a focus on architecture. Especially in the arts in the Buddhist Wat Phra That Lampang Luang. Attributed to the lack of historical documents in a " native " to the history of art , Wang watershed requires historical documents from the city of Chiang Mai – Lamphun prevail. As well as a comparison with the art form. Studied Buddhist art for centuries during the 24 to 25 found that in the group WANG upper basin has less volume that have researched the folk art . However, studies in the decade after 2540 , the new data to research in open borders and new knowledge. Both the evidence and analysis methods with the position of the local as well.

Keyword : Educational Status : Art History ; Wang River Basin

บทนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในโลกตะวันตก จัดอยู่ใน การศึกษาด้านศิลปะ กล่าวคือเป็นวิชาที่ทำความเข้าใจบริบททาง ประวัติศาสตร์ที่มีต่อการสร้างสรรค์งานศิลปะ เช่น การออกแบบ,รูปทรง , ความคิดของช่าง ,กฎเกณฑ์ทางศิลปะ เป็นต้น สำหรับการศึกษา ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยนั้น ในระยะแรกเป็นการค้นคว้าศึกษา โดยชนชั้นนำจากศูนย์กลางอำนาจของรัฐบาลกรุงเทพฯ ต่อมา มีการวางรากฐานไว้ในสถาบันการศึกษาทางศิลปะของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในมหาวิทยาลัยศิลปากร เช่น สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี เป็นต้น

ย้อนพินิจ การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะไทยในมิติของ “พื้นที่” พบว่าในระยะแรกไม่ปรากฏคำว่า “ศิลปะล้านนา” เนื่องจากมีการจัดแบ่ง ยุคสมัยออกเป็นตามชื่อรัฐหรืออาณาจักรโบราณ แต่กลับเรียกชื่อว่า “ศิลปะสมัยเชียงแสน” การปรับเปลี่ยนชื่อเรียกยุคสมัยศิลปะเชียงแสน เป็น “ศิลปะล้านนา” น่าจะปรากฏในช่วงหลังทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา¹ อย่างไรก็ดีในมิติ “กาลเวลา” ทางประวัติศาสตร์นั้น การศึกษา ประวัติศาสตร์ล้านนามีการใช้คำว่า “ศิลปะหริภุญชัย” ร่วมอยู่ด้วยกับ ศิลปะล้านนา ทว่ามิติกาลเวลากลับหยุดอยู่เพียงการศึกษาในช่วงพุทธ ศตวรรษที่ 21 – 22 เป็นส่วนใหญ่ จึงปรากฏงานศึกษาศิลปะล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 เป็นจำนวนน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาศิลปะล้านนา – ภาคเหนือตอนบนในช่วงหลังทศวรรษ 2500 จนถึงปัจจุบันนั้นแทบจะไม่ปรากฏงานศึกษาเลย

สำหรับหลักฐานงานศิลปกรรมที่โดดเด่นมากคือ “งานพุทธ ศิลป์” ผู้ศึกษาจำนวนมากจึงใช้งานโบราณสถานเป็นตัวแทนในการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งโบราณสถานในพื้นที่ลุ่มน้ำวัง ได้ถูกสร้างชุดคำอธิบาย ไว้จำนวนมาก กระทั่งเป็นต้นแบบกระแสหลักในการอธิบายงานพุทธศิลป์

¹ รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง.ประวัติ แนวคิดและวิธีค้นคว้าวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ), 2551, หน้า 135– 145.

ล้านนาสมัยโบราณเพื่อเป็นการสำรวจและทบทวน “วิธีคิด” และ “ข้อเสนอ” ดังนั้น บทความนี้จึงพยายามตอบคำถาม คือ การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนา-พุทธศิลป์ในพื้นที่ลุ่มน้ำวังหรือจังหวัดลำปาง มีแนวคิดและวิธีการศึกษาอย่างไร

อนึ่ง ตัวอย่างประเด็นที่ใช้ในการอธิบายจะแบ่งงานพุทธศิลป์ออกเป็น 3 รูปแบบหลักคืองานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม

ประวัติศาสตร์ศิลปะในลุ่มน้ำวังกับการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนา

ควรทราบก่อนว่า การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนาในฐานะเป็นวิชาที่ทำความเข้าใจโบราณวัตถุสถาน และในฐานะที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ รวมถึงวัฒนธรรมด้วย การศึกษาภายใต้บริบทนี้ทำให้หมายความว่าของชื่อเรียก “ประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนา” จำกัดกรอบไว้แต่เพียงเส้นแดนของรัฐหรืออาณาจักรโบราณเท่านั้น แน่นนอนว่าเป็นผลมาจากการเริ่มต้น “การสร้างความเป็นไทย” ที่สวมทับบนเขตแดนรัฐไทยและอุดมการณ์ชาตินิยม ผ่านสำนักทางประวัติศาสตร์ในรูปแบบใหม่ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา² ดังนั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนาจึงไม่ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์หรือประวัติศาสตร์เฉพาะด้าน ทำให้นักวิชาการทางประวัติศาสตร์บางส่วน นิยมอ้างอิงหลักฐานพุทธศิลป์โบราณในคำอธิบายทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของการอธิบายประวัติศาสตร์ล้านนา

มีข้อน่าสังเกตว่า จุดร่วมกันระหว่างการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนากับประวัติศาสตร์ล้านนาคือ การใช้หลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน และมักจะมีโครงสร้างการอธิบายในบริบทที่เน้น “เจ้านาย(ชนชั้นปกครอง) – พุทธศิลป์ – พุทธศาสนา” เป็นหลัก รวมทั้ง

² อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2541, หน้า 7 – 88.

การเน้นย้ำความสำคัญบนพื้นฐานการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนา
ในฐานะกระแสหลักของการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติอีกด้วย

ช่วงศตวรรษ 2510 มีการจัดสัมมนาประวัติศาสตร์และ
ศิลปกรรมล้านนา โดยสถาบันการศึกษาของรัฐ เช่น วิทยาลัยครูเชียงใหม่
เป็นต้น แม้ว่าในระยะแรกจะเน้นการค้นคว้าตัวตนของชุมชนท้องถิ่นแต่ก็
ยังอยู่ในโครงสร้างประวัติศาสตร์ชาติ ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้น
มา นักวิชาการในภูมิภาคและชุมชนท้องถิ่นมีความพยายามที่จะเน้นย้ำ
การศึกษาวิถีชีวิตชาวบ้านเป็นศูนย์กลางของการศึกษามากขึ้น³ ในจุดนี้
เองที่ทำให้มีการค้นพบ “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” ของล้านนาเพิ่ม
มากขึ้น รวมทั้งหลักฐานพุทธศิลป์ที่มีส่วนเติมเต็มในการศึกษาประวัติ-
ศาสตร์ศิลปะล้านนาคด้วย อาจกล่าวได้ว่า กระแสของการศึกษา
“ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” มีส่วนสร้างตัวตนของประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนา

เราอาจแบ่งพัฒนาการของการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา
ออกเป็น 3 ช่วงสำคัญคือ

1. ประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนาในฐานะประวัติศาสตร์ศิลปะชาติไทย (ทศวรรษ 2470 – ทศวรรษ 2510)

หลักฐานที่ใช้อธิบายประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนาในช่วง
ระยะแรกเน้นที่รูปแบบเจดีย์และพระพุทธรูปเป็นหลัก ดังปรากฏใน
“ตำนานพุทธเจดีย์สยาม”⁴ รวมถึงการสร้างคำอธิบายกลุ่มพระพุทธรูป
(และโบราณวัตถุอื่นๆ) ที่นำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ก็จัดให้
เป็นงานศิลปะแบบเชียงแสน⁵ เน้นอนว่าในระยะแรกนี้แนวความคิดที่
เป็นกระแสหลักนั้น คงเกิดจากการก่อตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากรที่เน้นย้ำ

³ ยงยุทธ ชูแว่น, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทยว่าด้วยความเป็นมา สถานภาพ แนวคิด วิธี
การศึกษาและบทบาทในสังคมปัจจุบัน(กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
(สกว.), 2551.

⁴ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์, ตำนานพุทธเจดีย์สยาม(พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิ
พรรณาการ), 2468

⁵ ยอร์ช เซเดส์, โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร(พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิ
พรรณาการ), 2471

ความหมายประการหนึ่งคือ “ศิลปะประจำชาติ” อันเป็นการนิยามเนื้อหาของงานพุทธศิลป์โดยเจ้านายจากรัฐบาลกรุงเทพฯ เป็นกระแสหลัก ทั้งยังสะท้อนกับรับรู้ปริมาณพลของล้านนา ในฐานะหัวเมืองประเทศราช⁶ และการสร้างตัวตนล้านนาขึ้นจากอำนาจ ณ ศูนย์กลางอำนาจอีกประการหนึ่ง

สิ่งที่น่าสังเกตคือ นักวิชาการในช่วงทศวรรษ 2470 – 2500 ยังคงเรียก “พระพุทธรูปแบบเชียงแสน” ในขณะที่ผู้คนในท้องถิ่นส่วนใหญ่เรียกว่า “พระสิงห์” ทำให้งานศึกษาพระพุทธรูปของนักวิชาการในช่วงทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา เสนอให้เรียกว่าพระสิงห์ ตัวอย่างเช่น งานศึกษาของ A.B. Griswold (1957) ได้ใช้จารึกที่พบร่วมกับพระพุทธรูปกำหนดเรียกเป็นพระพุทธรูปแบบพระสิงห์(Lion type) เป็นต้น⁷

2. ประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนาในฐานะวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ (ทศวรรษ 2520 – ทศวรรษ 2540)

ผลจากการก่อตั้งสถาบันอุดมศึกษาในภูมิภาค ก่อให้เกิดระบบการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของล้านนามากขึ้น ส่งผลถึงการค้นพบหลักฐานใหม่ทางประวัติศาสตร์ล้านนา ทั้งได้ช่วยขยายพรมแดนการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนาด้วย อย่างไรก็ตามทัศนคติของล้านนาในระยะแรกของทศวรรษ 2510 มีความเข้าใจล้านนาผ่านพื้นที่และปฏิบัติการ ณ ศูนย์กลางที่เชียงใหม่มากกว่าพื้นที่อื่นๆ ดังเช่นการสัมมนาศิลปกรรมล้านนาจัดโดยวิทยาลัยครูเชียงใหม่ พ.ศ.2510 และการนำเสนอลำปางโดย “ศักดิ์ รัตนชัย” นับว่ามีผลต่อการวางรากฐานการศึกษางานพุทธศิลป์ลำปางอยู่ไม่น้อย

อาจกล่าวได้ว่าในช่วงทศวรรษ 2510 – 2520 เป็นช่วงบุกเบิกกระแสท้องถิ่นนิยม(งานทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหลายส่วนยังคงอิงการศึกษากระแสประวัติศาสตร์ชาติไทยอยู่ด้วย)พร้อมกับการค้นคว้าและ

⁶ ชาติรี ประทีปนิเทศ, *การเมืองและสังคมในศิลปะและสถาปัตยกรรม : สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม* (กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ), 2547, หน้า 184.

⁷ A.B. Griswold., *Date Buddha images in Northern Siam*, Artibus Asiae, Supplementum 16.Ascona Switzerland, 1957.p.40.

นิยามตัวตนของท้องถิ่นในพื้นที่ต่างๆของภาคเหนือตอนบน ประกอบกับการค้นพบหลักฐานใหม่ทางประวัติศาสตร์ร่วมกับหลักฐานงานศิลปกรรม ล้วนทำให้เกิดขึ้นในช่วงนี้มาก ตัวอย่างงานสำคัญคือ การศึกษาจารึกและรูปแบบพระพุทธรูปคูนูนประดับองค์ระฆังเจดีย์ประธานวัดพระธาตุหริภุญชัย จ.ลำพูน โดย Hans Penth(1988)⁸ และ Piriya Krairiksh(1988)⁹

ภายหลังจากการก่อตั้งหลักสูตรวิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในทศวรรษ 2530 เปิดชมรมแผนการอธิบายศิลปะล้านนาในมิติงานศิลปะพื้นบ้าน(Folk Arts) ได้นำเสนอพร้อมกับการสร้างตัวตนล้านนามากขึ้น ตัวอย่างเช่น การค้นพบภาพพระพุทธรูปที่สัมพันธ์กับพิธีกรรมตั้งธรรมหลวงจากวัดทุ่งคา อ.แจ้ห่ม จ.ลำปาง โดยอาจารย์วิทีพานิชพันธ์ เป็นต้น¹⁰ รวมถึงการสัมมนาทางวิชาการโดยสถาบันการศึกษาอุดมศึกษาในภูมิภาค เช่น การสัมมนา “ล้านนาคติศึกษา : ศิลปกรรม” พ.ศ.2529 โดยวิทยาลัยครูเชียงใหม่¹¹ เป็นต้น

วิธีการค้นคว้าประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนาในระยะนี้ มีความพยายามตรวจสอบรูปแบบศิลปะ และแนวความคิดของนักวิชาการในระยะก่อนหน้า จุดเริ่มต้นสำคัญอีกประการหนึ่งคือการก่อตั้งภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ผลงานสำคัญคือ “ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย – ล้านนา” ของ ศ.ดร.สันติ เล็กสุขุม (2538) ได้จัดลำดับข้อมูลและการอธิบายรูปแบบและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ศิลปะล้านนาอย่างเป็นระบบมากขึ้น โดยนำเสนอออกเป็น 4 ส่วนสำคัญคือ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี การวิเคราะห์งานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ตัวอย่างของประเด็น

⁸ Hans Penth, “Inscription and Images on the Pra That in Lamphun,” in *Artibus Asiae*, V.SLIX,n3/4,1988 – 1989, p.652.

⁹ Piriya krairiksh, “The Repousse Buddha Images of the Mahathat Lamphun” in *Artibus Asiae*,V.XLIX,n1/2,1989 – 1989,p.170.

¹⁰ วิที พานิชพันธ์, “พระพุทธรูปวัดทุ่งคา อ.แจ้ห่ม จ.ลำปาง” *จดหมายเหตุล้านนา* (เอกสารอัดสำเนา)

¹¹ เอกสารรวมบทความประกอบการสัมมนา ล้านนาคติศึกษา : ศิลปกรรม (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่และศูนย์ศิลปวัฒนธรรมเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่), 2535

ใหม่ในงานศึกษาคือ การอธิบายรูปแบบเจดีย์ทรงปราสาท 5 ยอดแบบ
ล้านนามีความเกี่ยวข้องกับเจดีย์ในศิลปะพุกาม(พม่า) มิได้มีความ
สัมพันธ์กับศิลปะศรีวิชัยในกลุ่มภาคใต้ของไทยแต่อย่างใด¹²

น่าสังเกตว่า ในช่วงทศวรรษ 2500 – 2540 นั้นงานศึกษาทาง
ประวัติศาสตร์ศิลปะส่วนใหญ่ปฏิบัติการขึ้นจากนักวิชาการส่วนกลาง ทำ
ให้แนวความคิดได้ถูกท้าทายมากขึ้นจากนักวิชาการที่เติบโตจากท้องถิ่น
ในทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา

3. การขยายพรมแดนความรู้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะ ล้านนา (ทศวรรษ 2540 – ปัจจุบัน)

จากจำนวนสิ่งตีพิมพ์ในเรื่องราวเกี่ยวกับศิลปะล้านนา –
พุทธศิลป์ โดยนักวิชาการจากสถาบันอุดมศึกษาในภูมิภาค โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งมีการศึกษาลักษณะเฉพาะของงานพุทธศิลป์ ในแต่ละด้าน
ตัวอย่างเช่น ด้านสถาปัตยกรรม - “วิหารล้านนา” (2544)¹³, ด้าน
จิตรกรรม - “ลายคำล้านนา” (2544)¹⁴ และ “จิตรกรรมฝาผนังล้านนา”
(2541)¹⁵, ด้านประติมากรรม - “ลวดลายปูนปั้นประดับโบราณสถานใน
เมืองเชียงใหม่”(2545)¹⁶ และ “พุทธศิลปะในนิกายสีหนภิกขุ พ.ศ.1900-
2100 (ราว ค.ศ.1350-1550) : ศึกษาจากพระพุทธรูปและพระพุทธรูป
ที่มีจารึกในประเทศไทย (เน้นล้านนา)”(2550)¹⁷ เป็นต้น

ทศวรรษ 2550 วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะได้ขยาย
บทบาทอย่างน้อย 2 ประการคือ 1) การค้นคว้าเพื่อหาข้อมูลใหม่และ

¹² สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ : ทรัพยากร - ล้านนา(กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ), 2538, หน้า 121 – 137.

¹³ วรสิทธิ์ บุญยสุรัตน์, วิหารล้านนา(กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ), 2544

¹⁴ สุรพล ดำริห์กุล, ลายคำล้านนา (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ), 2544

¹⁵ ภาณุพงษ์ เลหาสม, จิตรกรรมฝาผนังล้านนา(กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ), 2541

¹⁶ จิตศักดิ์ เดชวงศ์ญา, ลวดลายปูนปั้นประดับโบราณสถานในเมืองเชียงใหม่ (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2545

¹⁷ ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ และอันส์ เพนธ์, พุทธศิลปะในนิกายสีหนภิกขุ พ.ศ.1900-2100 (ราว ค.ศ.1350-1550) : ศึกษาจากพระพุทธรูปและพระพุทธรูปที่มีจารึกในประเทศไทย (เน้นล้านนา) (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่), 2550

ประเด็นใหม่ทางวิชาการ เช่น การศึกษางานพุทธศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายรัฐนิยมหรือลัทธิรัฐธรรมนูญ ในสมัยสร้างรัฐชาติหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475¹⁸ เป็นต้น 2) การใช้วิธีการศึกษาในทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาช่วยศึกษา ตัวอย่างงานศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังด้วยเทคนิค computer graphic “โครงการย้อนรอยอดีตจิตรกรรมวัดอุโมงค์” จ.เชียงใหม่ เป็นต้น¹⁹

หลักฐานงานพุทธศิลป์ที่สำคัญในกลุ่มน้ำว้าง

น. ณ ปากน้ำ (2522) ได้แบ่งวัดในลำปางเป็นสามรูปแบบคือ วัดแบบล้านนา(เชียงใหม่ บริสุทธิ์),วัดแบบพม่าผสมเชียงใหม่ และวัดแบบพม่า²⁰ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน เราไม่อาจกำหนดวัดเหล่านี้ได้เพียงรูปแบบทางศิลปกรรมเท่านั้น เนื่องจากยังคงมีวัดที่สร้างภายใต้เครือข่ายทางคณะสงฆ์ หรือวัดที่สร้างขึ้นโดยกลุ่มชนชั้นขุนนาง(มิใช่เจ้านาย) หรือวัดที่สร้างในระยะหลังอันมีรูปแบบงานสมัยใหม่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ที่แสดงให้เห็นอิทธิพลแบบศิลปะกรุงเทพหรือรัตนโกสินทร์ แม้การแบ่งรูปแบบลักษณะของวัดอาจมีหลายทิศทางในปัจจุบัน และยังไม่อาจสร้างเป็นบรรทัดฐานได้ แต่ในบทความนี้จะขอยกตัวอย่างกลุ่มงานที่เป็น “หลักฐาน” ในการศึกษาคือ

1.สถาปัตยกรรม งานสถาปัตยกรรมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 – 22 นับเป็นงานที่มีการศึกษาไว้มากที่สุด (โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มวิหาร – อุโบสถ รองลงมาคือ เจดีย์, กุฏิของพระเจ้าและซุ้มประตูโขง) โดยงานกลุ่มลำปางสามารถใช้เทียบเคียงกับงานกลุ่มเชียงใหม่ – ลำพูน ตัวอย่างเช่น การอธิบายรูปแบบโขงพระเจ้าล้านทองในวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง กับกุฏิของพระเจ้าแก่นจันทร์ในซากวิหารหลวงวัดเจ็ดยอด

¹⁸ชาญฉนิท อารณ, “สัญลักษณ์พารัฐธรรมนูญกับประติมานวิทยาทางการเมืองในเขตวัฒนธรรมล้านนา พ.ศ.2475 – 2490,” หน้าจั่ว : ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย,ฉบับที่ 6 (กันยายน 2552 – สิงหาคม 2553) : 52 – 69.

¹⁹สุรัช จงจิตรงาม, “จิตรกรรมวัดอุโมงค์ เชียงใหม่” เมืองโบราณ ปีที่ 32, ฉบับที่ 2 (เมษายน – มิถุนายน 2549) : 1 – 4.

²⁰น. ณ ปากน้ำ(นามแฝง), “ศิลปกรรมแห่งนครลำปาง,” เมืองโบราณ ปีที่ 5,ฉบับที่ 4 (เมษายน – มิถุนายน 2522) : 49 – 57.

เมืองเชียงใหม่²¹ เป็นต้น งานสถาปัตยกรรมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 มีการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเป็นส่วนใหญ่

กลุ่มงานสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจในเขตเมืองลำปางคือ “วัดพม่า” งานบุกเบิกสำคัญคือ “อิทธิพลศิลปะพม่าที่มีต่อโบราณสถานในจังหวัดลำปางในต้นพุทธศตวรรษที่ 25” (2529)²² ก่อให้เกิดการเรียกอาคารทรงปราสาทแบบพม่าว่า “พญาธาตุ” และชี้ให้เห็นประวัติศาสตร์ลำปางในยุคการค้าไม้ การศึกษาวัดแบบพม่าในระยะต่อมาได้ขยายพรมแดนความรู้ออกไปสู่รูปแบบลวดลายงานประดับ²³ หรือการตีความหมายการออกแบบงานสถาปัตยกรรมที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์กับกลุ่มอาคารเจาในเมืองมะละแหม่งและหรือในพื้นที่พม่าตอนใต้²⁴

2. ประติมากรรม งานศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับงานประดับ คือ งานปูนปั้นประดับในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 – 22 โดยวิเคราะห์ร่วมกับแบบลวดลายในกลุ่มเชียงใหม่ – ลำพูน ส่วนการศึกษาพระพุทธรูปสำริดให้ความสนใจกับกลุ่มพระพุทธรูปที่มีจารึกหรือเอกสารทางประวัติศาสตร์ แต่ยังไม่พบการศึกษารูปแบบเฉพาะกลุ่ม ตัวอย่างเช่น การกล่าวถึง การทำร่องพระโอษฐ์(ปาก)ด้านข้างของพระเจ้าล้านทอง ในวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง ว่าเป็น “สกุลช่างท้องถิ่นอย่างแท้จริง” เป็นต้น²⁵

3. จิตรกรรม งานศึกษาส่วนใหญ่เป็นจิตรกรรมฝาผนังในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 เช่น จิตรกรรมวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง, จิตรกรรมวิหารวัดนาแสง เป็นต้น งานศึกษาจิตรกรรมพื้นบ้านยังมี

²¹ ขาญคณิต อารรณ์, “ปราสาทโขงพระเจ้าในศิลปะล้านนา : ความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมระหว่างเมืองเชียงใหม่และนครลำปาง” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.

²² สงบ ฉิมพลี, “อิทธิพลศิลปะพม่าที่มีต่อโบราณสถานในจังหวัดลำปางในต้นพุทธศตวรรษที่ 25” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.

²³ อุษณีย์ ธงไชย หัวหน้าโครงการ. รายงานการวิจัยศิลปกรรมและประวัติชุมชนรอบวัดพม่า-ไทใหญ่ในนครลำปาง. เชียงใหม่ : ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554.

²⁴ Chotima Chaturawong. The architecture of Burmese buddhist monasteries in upper Burma and northern Thailand : the biography of trees. Thesis (Ph.D.) Cornell University, 2003.

²⁵ คึกคิชัย สายสิงห์. พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2554, หน้า 285.

น้อยมาก เช่น กลุ่มพระบฏวัดปงสนุก อ.เมือง²⁶ เป็นต้น งานศึกษาจิตรกรรมส่วนใหญ่เป็นการแปลความหมายเรื่องชาดกหรือนิทานพื้นบ้าน เช่น พระบฏส่วนใหญ่เขียนเรื่องเวสสันดรชาดก ในฐานะเป็นส่วนประกอบสำคัญของพิธีเทศน์มหาชาติหรือตั้งธรรมหลวง เป็นต้น

งานจิตรกรรมอีกประเภทหนึ่งที่มีได้เขียนโดยสี แต่ใช้แผ่นทองทำหน้าที่ซับเส้นสายของลายคือ “งานลายคำ” นับว่างานศึกษาได้ก้าวหน้าไปมาก โดยชี้ให้เห็นเทคนิคเฉพาะกลุ่มลำปางคือ “การสยายลาย”²⁷ และรูปแบบลายที่แสดงอิทธิพลศิลปะจีนอยู่ไม่น้อย ตัวอย่างเช่น ลายคำประดับเสาวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง มีจารึกกล่าวถึงการซ่อมในสมัยพระเจ้า²⁸ งานลายคำจึงสะท้อนฐานันดรการอุปถัมภ์งานช่างโดยชนชั้นปกครองภายใต้จารีตศักดินาไท เป็นต้น อนึ่ง ดูเหมือนว่างานลายคำแบบลำปางจะถูกนำมาผลิตซ้ำใหม่เพื่อรับใช้สังคมปัจจุบันด้วย เช่น การประดับในอาคารสาธารณะ เป็นต้น

งานพุทธศิลป์ในกลุ่มน้ำว้าง : พื้นที่และวิธีการศึกษา

งานศึกษาระยะแรกในช่วงก่อนทศวรรษ 2510 เน้นรูปแบบงานสถาปัตยกรรมเป็นหลัก ในระยะหลังทศวรรษ 2540 จึงมีการศึกษาลักษณะเฉพาะของงานช่าง วิธีการศึกษากระแสหลักคือ “รูปแบบศิลปะ” (สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม) จากนั้นอธิบายถึงองค์ประกอบของงานที่ศึกษา ตามด้วยการอธิบายที่มาหรือต้นแบบงานศิลปะ จากนั้นจึงทำการเปรียบเทียบรูปแบบงานศิลปะ พัฒนาการ เพื่อหากฎเกณฑ์หลักในการสร้างเครื่องมือที่สามารถนำไปกำหนดอายุงานศิลปะในระยะก่อน – รวม – หลังได้

หากแบ่งข้อมูลหลักฐานงานพุทธศิลป์ในกลุ่มน้ำว้างออกตามลุ่มน้ำ สามารถแบ่งออกเป็น 3 พื้นที่คือ

²⁶ เกียรติก้อง ศิลปสนธยานนท์, “พระบฏวัดปงสนุกเหนือ” ใน ปงสนุก : คนตัวเล็กกับการอนุรักษ์, เกรียงไกร เกิดศิริ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : อุษาคเนย์), 2550

²⁷ สุรพล ดำริห์กุล, ลายคำล้านนา, หน้า 24.

²⁸ จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, “ลายคำประดับเสาวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง,” เมืองโบราณ ปีที่ 23 ฉบับที่ 2 (เมษายน – มิถุนายน 2540) : 113 – 128.

พื้นที่ลุ่มน้ำวังตอนกลาง (ครอบคลุมพื้นที่ อ.เมือง ,อ.เกาะคา, อ.ห้างฉัตร, อ.แม่ทะ, อ.แม่เม้า ในปัจจุบัน) เนื่องจากเป็นศูนย์กลางอำนาจการเศรษฐกิจการเมืองในรัฐศักดินาจารีต วัดจึงได้รับการอุปถัมภ์โดยเจ้าเมืองและขุนนาง ทำให้โบราณสถานหลายแห่งยังคงความเป็นวัดอยู่จนปัจจุบัน นับว่ามีความสำคัญต่อการค้นคว้าศึกษารูปแบบศิลปะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดพระธาตุลำปางหลวง, วัดไหล่หิน,วัดปงยางคคัง ดังตัวอย่างการศึกษาเรื่อง “วิหารโถง ชุ่มโขง สกุนช่างลำปาง”(2524)²⁹ สำหรับวัดที่นับเป็นงานศึกษาชิ้นเอกของลำปางคือ “วัดพระธาตุลำปางหลวง” อาจแบ่งวิธีการศึกษาข้อมูลในวัดพระธาตุลำปางหลวงออกเป็น

1. **การศึกษาข้อมูลเฉพาะด้าน** กล่าวคือ เป็นการนำหลักฐานสำคัญมาศึกษารูปแบบและการเปรียบเทียบรูปแบบ ตัวอย่างสำคัญเช่น

- 1) การเปรียบเทียบเจดีย์ประธานวัดพระธาตุลำปางหลวง ในฐานะสายเจดีย์ทรงระฆังในศิลปะลังกา – ศิลปะสุโขทัย ปรากฏขึ้นในเวลาในชุดฐานรองรับองค์ระฆัง ซึ่งแตกต่างจากสายเจดีย์แบบพระธาตุหริภุญชัย (พัฒนาการจากชุดฐานรองรับองค์ระฆังซ้อนกันสามชั้นจากเจดีย์ฉลุในศิลปะพุกาม – พม่า นำไปสู่การจำลองรูปแบบเจดีย์ในฐานะมหาธาตุสำคัญ)³⁰ เป็นต้น
- 2) การศึกษาจิตรกรรมฝาผนัง หลักฐานงานจิตรกรรมในวิหารน้ำแต้ม นับเป็นจุดสนใจยิ่งนำไปสู่ข้อค้นพบเรื่องอิทธิพลแบบพม่าสมัยราชวงศ์คองบอง และวิธีการเล่าเรื่องจิตรกรรมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23³¹

²⁹ สามารถ ศิริเวชพันธุ์.วิหารโถง ชุ่มโขง สกุนช่างลำปาง.เชียงใหม่ : โครงการศึกษาวิจัยศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524.

³⁰ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “ พระธาตุหริภุญชัย : ต้นแบบเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา,” **ดำรงวิชาการ** ปีที่ 3,ฉบับที่ 6(กรกฎาคม – ธันวาคม 2547) : 59 – 71.

³¹ สมพงศ์ คันธสายบัว. “บทวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่น่าสนใจ : ภาพเขียนสีกายในวิหาร น้ำแต้มวัดพระธาตุ ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง” **เมืองโบราณ** ปีที่ 11,ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม – กันยายน 2528) : 109 – 117.

2. การศึกษางานพุทธศิลป์ทั้งวัด ความพยายามอธิบายงานพุทธศิลป์ทางสถาปัตยกรรมเป็นหลัก ตัวอย่างเช่น การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง(2546)³²

อนึ่ง มีข้อสังเกตว่า รูปแบบเจดีย์ที่สมบูรณ์นั้น นิยมศึกษาในกลุ่มวัดหลวงสำคัญประจำเมือง ทำให้เกิดกรอบการมองกลุ่มเจดีย์ขนาดเล็กหรือในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่น ไม่อยู่ในกระแสหลักของการศึกษารูปแบบคำถามง่ายที่สุดคือ มีการจำลองเจดีย์ของวัดหลวงสำคัญประจำเมืองหรือประจำพื้นที่ไปหรือไม่ในระยะหลัง ตัวอย่างเช่น เจดีย์พระธาตุลำปางหลวงเป็นต้นแบบสำคัญ ในการจำลองรูปแบบเจดีย์ในกลุ่มที่ราบลุ่มน้ำวังตอนกลาง เช่น เจดีย์วัดนางเหลียว,เจดีย์วัดบุญวาทย์ฯ อ.เมือง เป็นต้น

พื้นที่ลุ่มน้ำวังตอนล่าง (ครอบคลุมพื้นที่ อ.เถิน ,อ.เสริมงาม,อ.แม่พริก,ในปัจจุบัน) ในฐานะเป็นกลุ่มเมืองหน้าด่านในสมัยจาริตล้านนา และเป็นกลุ่มวัดเครือข่ายงานพุทธศิลป์ ของวัดพระธาตุลำปางหลวงด้วย ตัวอย่างของวัดที่ใช้ศึกษาคือ วัดเวียง,วัดอุมลอง อ.เถิน เป็นต้น ตัวอย่างงานพุทธศิลป์ ที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์กับกลุ่มวัดหลวงในเวียงลำปาง รวมถึงรูปแบบที่นิยมสร้างขึ้นในล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 – 22 คือ การออกแบบวิหาร, การจำลองผังวัด, รูปแบบเจดีย์ทรงระฆังแบบมีชั้นรองรับองค์ระฆังแบบบัวถลา, ลวดลายปูนปั้น เป็นต้น

พื้นที่ลุ่มน้ำวังตอนบน (ครอบคลุมพื้นที่ อ.แจ้ห่ม,อ.วังเหนือ,อ.เมืองปาน,อ.จาวในปัจจุบัน) ปรากฏร่องรอยหลักฐานงานพุทธศิลป์พื้นบ้านในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 เป็นจำนวนมาก ตัวอย่างของวัดที่ใช้ศึกษาคือวัดศรีหลวงแจ้ห่ม อ.เมืองปาน สำหรับตัวอย่างงานที่ใช้ศึกษา คือ งานจิตรกรรมพื้นบ้าน,เครื่องจักสาน เป็นต้น อาทิ จิตรกรรมฝาผนัง

³² พรณนิภา ปิ่นทวนิช. “การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

วิหารวัดบ้านก่อ อ.วังเหนือ เขียนโดยหลวงพ่อบัณฑิตตามวรรณกรรมพุทธศาสนา คือ พุทธประวัติ, พรหมจักร, เวสสันดรชาดก³³

อนึ่ง หลักฐานงานพุทธศิลป์ในกลุ่มนี้ว่ามีการรวบรวมไว้มากที่สุดเท่าที่เคยมีมา ในงานนิพนธ์เรื่อง “ร้อยลายสายละคอน” โดย อ. วิถีพานิชพันธ์ (2547)³⁴

แนวทางการศึกษาหลักฐานงานพุทธศิลป์

แนวทางที่ 1

การศึกษารูปแบบเฉพาะกลุ่มงาน หมายถึงการจัดกลุ่มงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ศิลปหัตถกรรม โดยทำการศึกษาหาลักษณะเฉพาะและหรือพัฒนาการเป็นส่วนใหญ่ เช่น การศึกษาวิหารหรืออุโบสถ, การศึกษาซุ้มประตูโขง, การศึกษาจิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น ตัวอย่างการศึกษางานลายคำล้านนา พบว่าในกลุ่มลำนางมีกลุ่มลายเชิงสัญลักษณ์ที่สำคัญคือ “ลายหม้อบุรณะฆวนะ” และมีเทคนิคเชิงช่างที่สำคัญคือการปิดแผ่นทองแล้วชุดลาย เป็นต้น

การศึกษาโดยใช้เกณฑ์อายุหรือกาลเวลาทางประวัติศาสตร์

หมายถึงการจัดลำดับเวลาทางประวัติศาสตร์ หรือบริบททางประวัติศาสตร์ อาจแบ่ง “เวลา” ทางประวัติศาสตร์ศิลปะในกลุ่มนี้ว่าออกเป็น 3 ช่วงสำคัญคือ งานพุทธศิลป์ยุคจาริต (พุทธศตวรรษที่ 19 – 23), งานพุทธศิลป์ยุคฟื้นฟูบ้านเมืองและหัวเมืองประเทศราช (พุทธศตวรรษที่ 24 – 25) งานพุทธศิลป์สมัยรัฐชาติและสมัยใหม่ (พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน) ส่วนใหญ่ทำการศึกษาหาลักษณะเฉพาะของการสร้างสรรคงานพุทธศิลป์ในแต่ละช่วงเวลานั้น เช่น งานพุทธศิลป์แบบพม่าในยุคการค้าไม้ , การศึกษาวิหารที่สร้างในสมัยกรุงศรีวิชัย (พ.ศ. 2447 – 2481)³⁵ การศึกษาวิหารและอุโบสถในสมัยราชวงศ์เชื้อเจ็ดตน เป็นต้น

³³ กลุ่มหน่อศิลป์ ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. บ้านก่อ

ช้างเผือกเมืองลำปาง (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง), 2550

³⁴ วิถี พานิชพันธ์, “ร้อยลายสายละคอน” ใน อนุสรณ์งานฌาปนกิจงานบุญแถม เดียว

ตระกูล (กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้ง), 2547

³⁵ ชาญณรงค์ ศรีสุพรรณ. “การศึกษาวิหารที่สร้างในกระบวนการกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 2447 – 2481” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540.

อนึ่ง น่าสังเกตว่า งานศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการใช้ “เวลา” หรือบริบทเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์เพื่อเป็นฐานรองรับการกำหนดอายุหรือการพัฒนาการทางรูปแบบ

แนวทางที่ 2

การศึกษาส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับการใช้หลักฐานงานพุทธศิลป์เชื่อมโยงกับกาลเวลาหรือบริบททางประวัติศาสตร์เป็นงานหลัก แต่มีประเด็นรองที่มีการนำเสนอไว้ในงานศึกษา ตัวอย่างสำคัญคือ

การศึกษาด้วยแนวคิดพิธีกรรมและความเชื่อ ผู้ศึกษาจำเป็นต้องค้นหาเอกสารคัมภีร์โบราณที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์ทางพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับงานพุทธศิลป์ ตัวอย่างเช่น การออกแบบพระพุทธรูปมี “ลักษณะ” หรือ “มอก” ทำหน้าที่กำกับการขึ้นรูปพระพุทธรูปให้ได้สัดส่วน, การอบรมสมโภชน์หรือพิธีพุทธาภิเษกที่สัมพันธ์กับการยกสถานะความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพระพุทธรูป เป็นต้น

การศึกษาทางประติมาณวิทยา ผู้ศึกษาจำเป็นต้องไข “สัญลักษณ์” ที่ถูกกำกับไว้ด้วยโลกทัศน์ทางพุทธศาสนาเช่นเดียวกับพิธีกรรมและความเชื่อ แต่ทว่าเป็นการอธิบายผ่านรูปแบบสูตรหัสสัญลักษณ์ ตัวอย่างเช่น การอธิบายกลุ่มภาพลายคำในวิหารวัดโหล่หิน อ.เกาะคา ผ่านการตีความด้วยนิบาตชาดก³⁶ เป็นต้น

การศึกษาด้วยแนวคิดนิกายทางพุทธศาสนา ในสมัยยุคจารีตรัฐลัณนามีนิกายสงฆ์หลัก เกิดขึ้น 3 นิกายคือ นิกายหรือญายโฮหรือนิกายพื้นเมือง, นิกายสวนดอก และนิกายป่าแดง ในประวัติศาสตร์พบว่า “ลำปาง” เป็นฐานสำคัญของการเผยแผ่นิกายป่าแดงในระยะแรก ทำให้มีข้อเสนอกลุ่มเจดีย์ทรงระฆังแบบสุโขทัยที่พบในลำปางคือเจดีย์วัดพระธาตุลำปางหลวง น่าจะมีที่มาจากคณะสงฆ์สายป่าแดงเช่นเดียวกับรูปแบบ เจดีย์วัดป่าแดงร้าง อันเป็นศูนย์กลางนิกายป่าแดงในเชิงดอยสุเทพ จ.เชียงใหม่³⁷

³⁶ ทศพร กนกวนิชกุล, “ภาพเล่าเรื่องนิบาตชาดกที่วัดโหล่หินแก้วช้างยืน อ.เกาะคา จ. ลำปาง,” เมืองโบราณ ปีที่ 36, ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม – กันยายน 2553) : 127 – 138.

³⁷ สุรพล ดำริห์กุล, เจดีย์ช้างล้อมกับประวัติศาสตร์บ้านเมืองและพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ,2554

รูปที่ 2 งานพุทธศิลป์ที่เป็นโบราณวัตถุหลงเหลืออยู่ในวัด จากวัดแห่งหนึ่งในลำปาง
ที่มา : ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์

รูปที่ 3 ตัวอย่างการอ่านภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดนาแสง จ.ลำปาง โดยใช้วรรณกรรมเวสสันดร
ชาดกฉบับไผ่แจ้ริ้วแดง เป็นตัวเปรียบเทียบความสัมพันธ์กับงานจิตรกรรม

มหาราช

หลังจากได้สองกุมารแล้ว
พระเจ้าสุริยวงศ์สองกุมาร
สนานพระเศียรแล้วให้เสวยโภชนาหาร
ทรงประทับราชกุมารกุมารทั้งสอง
ทรงจุมพิตพระเศียร
พระเจ้าสุริยวงศ์ให้พระชาลี
ประทับนั่งบนพระเพลา
พระนางเจ้าสุสติให้พระกัณหา
ประทับนั่งบนพระเพลา.

มหาราช

พระเจ้าสุริยวงศ์
พระราชทานปราสาท ๗ ชั้น
พร้อมทั้งโภชนาอาหาร
อย่างดีแก่ชุก
แต่ชุกบริโภคเกินประมาณ
จนอาหารไม่ย่อย จนถึงกาลกิรียา
ในเวสสันดรชาดกฉบับไฉ่แจ้ริ้วแดง
เพิ่มเติมเนื้อหาอาการก่อนชุกตกตาย
ไว้ว่า อาเจียนออกทางปาก
และมีอุจจาระไหลออกทางทวาร

มหาราช

พระเจ้าสุริยวงศ์ให้ทำมาบนักิจชุก
เวสสันดรชาดก ฉบับไฉ่แจ้ริ้วแดง
ได้เพิ่มเติมเนื้อหาขบวนการปลงศพชุก
กล่าวถึงคนพิการในรูปต่างๆ
มาทำการยกศพ แทศพ เช่น คนหูหนวก
ปากแหว่ง ฯลฯ
กล่าวถึงสถานที่ปลงศพต่างๆ
ซึ่งล้วนไม่เหมาะสม จนได้ป่าไม้จ้าว
อันเป็นที่อยู่ของเหล่าแสร้ง
และกล่าวถึงการนิพนธ์พระสงฆ์
มาสดบั้งสุกุล ไม่มีสงฆ์ใดมา
จนได้สงฆ์รูปหนึ่งซึ่งมีความพิการ
สวดติดลูกกลับไปตาม

ปัญหาการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในกลุ่มน้ำวัง

1.การใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ งานพุทธศิลป์ยุคจารีต (พุทธศตวรรษที่ 19 – 23) ขาดหลักฐานภายในเชิงหรือที่เรียกว่า “พื้น”³⁸(เช่น พื้นเมืองเชียงใหม่,พื้นเมืองเชียงแสน) จึงทำให้การศึกษางานพุทธศิลป์ในยุคนี้ ขาดหลักฐานเอกสารในฐานะ “หลักฐานจากภายใน” ผู้ศึกษาจำเป็นต้องอ้างอิงเอกสารทางประวัติศาสตร์จาก “พื้น” ของเมืองอื่นๆ เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะพื้นเมืองเชียงใหม่หรือเอกสารประวัติศาสตร์ที่ผลิตขึ้นจากศูนย์กลางอำนาจเมืองเชียงใหม่เป็นหลัก(เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์) สำหรับการศึกษางานพุทธศิลป์ในช่วงยุคพื้นฟูบ้านเมืองและหัวเมืองประเทศราชนั้น บางส่วนให้ความสำคัญกับเอกสารทางราชการในช่วงราวทศวรรษ 2450 – 2480 ผู้ศึกษาจำเป็นต้องใช้เอกสารจากหอสมุดแห่งชาติ หรือเอกสารจากหน่วยงานหอจดหมายเหตุ (ทั้งรัฐหรือเอกชน)เป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามการใช้เอกสารทางประวัติศาสตร์เหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยวิพากษ์วิธีเอกสารของนักประวัติศาสตร์

ตัวอย่างปัญหาการวิพากษ์วิธีเอกสารประวัติศาสตร์ในกลุ่มน้ำวัง เช่น จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง พ.ศ.2039 เกิดการตีความหมายระบบการนับรอบปีที่สร้างไว้แตกต่างกัน ความตอนหนึ่งกล่าวว่า “...ปีเก่าได้เดือน 3 แรม 11 ค่ำ วัน 6 ไทยเป็ลิกสะง่า รีก(ฤกษ์) 17 หล่อพระเจ้าล้านทอง...” บางแห่งตีความปีเก่าได้ เป็นพ.ศ. 2106³⁹ บางแห่งตีความเป็นพ.ศ.2046⁴⁰ ห่างกันตามรอบการคำนวณกว่า 60 ปี ส่งผลต่อการตีความรูปแบบพระเจ้าล้านทอง ในฐานะเป็นพระพุทธรูปสำคัญที่มีจารึกประกอบ และสามารถนำไปเทียบเคียงรูปแบบศิลปะกับพระพุทธรูปในกลุ่มน้ำวังได้

³⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล,ประวัติศาสตร์ล้านนา,พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง), 2553, หน้า 85.

³⁹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี, “ศิลาจารึกหลักที่ 70” ใน ประชุมจารึก ภาค 3(กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี,2508),หน้า 180 – 184.

⁴⁰ พรหมเพ็ญ เครือไทย, ชัปะนะ ปิ่นเงิน และศราวุธ ศรีทา,ประชุมจารึกล้านนา เล่มที่ 7 จารึกในจังหวัดลำปาง(เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2547,หน้า 43.

2.การใช้ข้อมูลงานพุทธศิลป์ ในส่วนนี้จะยกตัวอย่างสิ่งที่ขาดหายไปเพียง 2 กลุ่มคือ “การศึกษาการศึกษาพระพุทธรูปสำริด” ยังคงมีน้อยมาก ทั้งที่รายงานการสำรวจโดยกรมศิลปากรพบพระพุทธรูปสำริดจำนวนมาก และจากการสังเกตเบื้องต้นพบว่ามีการเปลี่ยนแปลงที่นำท้าทายต่อการศึกษาอย่างยิ่ง เช่น กลุ่มพระพุทธรูปสำริดประทับขัดสมาธิเพชร แสดงรอยเว้าที่พระขงฆ์และมีพระพักตร์รูปไข่ อันเป็นลักษณะพระพุทธรูปแบบพระสิงห์ที่แสดงอิทธิพลพระพุทธรูปแบบสุโขทัย เป็นต้น และ “การศึกษาจิตรกรรมร่วมสมัย” กล่าวคือจิตรกรรมในช่วงหลังทศวรรษ 2590 – 2510 เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานที่อุปถัมภ์โดยชนชั้นใหม่ (ที่เปลี่ยนจากเจ้านายมาสู่ชนชั้นพ่อค้านายทุนใหม่) ไปสู่โครงสร้างการอุปถัมภ์พุทธศาสนาในรูปแบบใหม่ ตัวอย่างเช่น “ภาพการบูชาตุ” วาดรูปพระธาตุประจำปีเกิดของผู้บริจาคไว้ในกรอบภาพในผนังวิหารวัดศรีหลวง อ.แจ้ห่ม เป็นต้น สะท้อนมโนทัศน์การแสดงออกของงานที่เน้นความหมายของความเสมือนจริงและมีได้ให้ความสำคัญต่อโครงเรื่องเนื้อหา แต่เป็นการสร้างงานจิตรกรรมบนพื้นที่ทางสังคมใหม่ เน้นอนว่างานร่วมสมัยเหล่านี้ยังรอคอยการศึกษาต่อไป

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

กลุ่มงานพุทธศิลป์แบบงานช่างโบราณในพุทธศตวรรษที่ 21 – 22 ส่วนใหญ่ศึกษาในกลุ่มลุ่มน้ำวังตอนกลางและตอนใต้ ศึกษาในด้านรูปแบบเป็นกระแสหลัก ส่วนการใช้หลักฐานให้มีความสำคัญกับงานสถาปัตยกรรมเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัดพระธาตุลำปางหลวง ประกอบกับการขาดหลักฐาน “พื้นเมือง” ทำให้ประวัติศาสตร์ศิลปะลุ่มน้ำวังจำเป็นต้องอาศัยเอกสารทางประวัติศาสตร์จากเมืองเชียงใหม่–ลำพูนเป็นหลัก รวมถึงการเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะด้วย สำหรับงานศึกษาพุทธศิลป์ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 พบว่าในกลุ่มงานลุ่มน้ำวังตอนบนยังมีปริมาณน้อย และดูเหมือนวิธีการทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมจะมีน้ำหนักมากกว่าประวัติศาสตร์ศิลปะ อย่างไรก็ตาม การศึกษาในช่วงหลังทศวรรษ 2540 เป็นต้นมาได้ค้นคว้าข้อมูลใหม่และเปิดพรมแดนความรู้ใหม่ทั้งในด้านหลักฐานและวิธีการวิเคราะห์

ท่ามกลางกระแสท้องถิ่นนิยม “พุทธศิลป์ลำปาง” จึงเปรียบเสมือน “สนาม” ทางวิชาการ แม้เรายังไม่พบวิธีการวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงศาสตร์หรือข้ามศาสตร์ แต่สิ่งที่น่าทดลองคือ การใช้ฐานคิดจากศาสตร์อื่นมาบูรณาการ ตัวอย่างเช่น การวิเคราะห์งานพุทธศิลป์ในเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, การวิเคราะห์งานพุทธศิลป์ในด้านรัฐศาสตร์ เป็นต้น จึงน่าจะเป็นสิ่งที่ท้าทายนักวิชาการรุ่นใหม่ อย่างไรก็ตามก็น่าสนใจว่า มีวิธีการศึกษาเชิงบูรณาการเพื่อรับใช้ต่อสังคมมากขึ้น เช่น การศึกษาโบราณสถานในมิติวิทยาศาสตร์, การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม, พิพิธภัณฑ์, การท่องเที่ยว เป็นต้น

บรรณานุกรม

กลุ่มหนังสือศิลป ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บ้านก่อ ช่างเผือกเมืองลำปาง. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2550.

เกียรติก้อง ศิลปสนธยานนท์, “พระบฏวัดปงสนุกเหนือ” ใน **ปงสนุก :**

คนตัวเล็กกับการอนุรักษ์, เกรียงไกร เกิดศิริ, บรรณาธิการ.

กรุงเทพฯ : อุซาคเนย์, 2550.

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และ

โบราณคดี, “ศิลาจารึกหลักที่ 70” ใน **ประชุมจารึก ภาค 3.**

กรุงเทพฯ : สำนักนากรัฐมนตรีย, 2508.

จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, “ลายคำประดับเสาพระพุทธรูป วัดพระธาตุลำปาง

หลวง,” **เมืองโบราณ ปีที่ 23 , ฉบับที่ 2 (เมษายน – มิถุนายน**

2540) : 113 – 128.

_____. **ลวดลายปูนปั้นประดับโบราณสถานในเมืองเชียงใหม่.**

เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.

ชาญคณิต อวอร์ด. “สัญลักษณ์พนารัฐธรรมนูญกับประติมานวิทยาทาง

การเมืองในเขตวัฒนธรรมล้านนา พ.ศ. 2475 – 2490,” **หน้าจั่ว**

: ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย,

ฉบับที่ 6 (กันยายน 2552 – สิงหาคม 2553) : 52 – 69.

_____. “ปราสาทโขงพระเจ้าในศิลปะล้านนา : ความสัมพันธ์

ทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมระหว่างเมืองเชียงใหม่และนคร

ลำปาง”.วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา

ประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร,

2550.

ชาญณรงค์ ศรีสุพรรณ. “การศึกษาวิหารที่สร้างในกระบวนการครูบาศรี

วิชัย พ.ศ. 2447 – 2481”.วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหา

บัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะโบราณคดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540.

ชาตรี ประกิตนันทการ, **การเมืองและสังคมในศิลปะและสถาปัตยกรรม :**

สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม

ฉบับพิเศษ, 2547.

ทศพร กนกวานิชกุล, “ภาพเล่าเรื่องนิบาตชาดกที่วัดโหล่หินแก้วข้างยี่น
อ.เกาะคา จ.ลำปาง,” **เมืองโบราณ** ปีที่ 36, ฉบับที่ 3
(กรกฎาคม – กันยายน 2553) : 127 – 138.

น. ณ ปากน้ำ(นามแฝง), “ศิลปกรรมแห่งนครลำปาง,” **เมืองโบราณ** ปีที่
5, ฉบับที่ 4 (เมษายน – มิถุนายน 2522) : 49 – 57.

พรรณนิภา ปิณฑวนิช. “การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุ
ลำปางหลวง จังหวัดลำปาง” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

พรรณเพ็ญ เครือไทย, ชัปนะ ปิ่นเงิน และศราวุธ ศรีทา.**ประชุมจารึก
ล้านนา เล่มที่ 7 จารึกในจังหวัดลำปาง.**เชียงใหม่ :
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.

ปานุพษ์ เลหาสม. **จิตรกรรมฝาผนังล้านนา**, กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ,
2541.

ม.ล.สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์ และฮันส์ เพนธ์,**พุทธศิลปะในนิกายสีหภิกขุ
พ.ศ.1900-2100** (ราว ค.ศ.1350-1550) : ศึกษาจากพระพุทธรูป
สีหิงค์และพระพุทธรูปที่มีจารึกในประเทศไทย (เน้นล้านนา)
.เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2550.

ยังยุทธ ชูแว่น.**ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทยว่าด้วยความเป็นมา สถานภาพ
แนวคิด วิธีการศึกษาและบทบาทในสังคมปัจจุบัน.**กรุงเทพฯ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2551.

ยอร์ช เซเดส์,**โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร.**พระนคร
: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร,2471.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง.**ประวัติ แนวคิดและวิธีค้นคว้าวิชาประวัติศาสตร์
ศิลปะไทย.**กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ,2551”.

วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์,**วิหารล้านนา.**กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544.

วิถี พานิชพันธ์. “ร้อยลายสายละคอน” ใน **อนุสรณ์งานฌาปนกิจงาน
บุญแถม เดียวตระกูล.**กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้ง,2547.

_____. “พระบฏวัดทุ่งคา อ.แจ้ห่ม จ.ลำปาง” **จดหมายข่าว
ล้านนาคดี**(เอกสารอัดสำเนา)

ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “ พระธาตุหริภุญชัย : ต้นแบบเจดีย์ทรงระฆังแบบ
ล้านนา,” **ดำรงวิชาการ** ปีที่ 3 ,ฉบับที่ 6(กรกฎาคม – ธันวาคม
2547) : 59 – 71.

_____. **พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย.**

กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ,2554.

สงบ นิมพลีย์. “อิทธิพลศิลปะพม่าที่มีต่อโบราณสถานในจังหวัดลำปางใน
ต้นพุทธศตวรรษที่ 25”

วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดี
สมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2529.

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสถาปนาภาพ,**ตำนานพุทธเจดีย์สยาม.**พระนคร :

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468

สมพงศ์ คันธสายบัว. “บทวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่น่าสนใจ : ภาพเขียนสี

ภายในวิหาร น้ำแต้มวัดพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.

ลำปาง” **เมืองโบราณ** ปีที่ 11,ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม – กันยายน
2528) : 109 – 117.

สร้อยดี อ่องสกุล,**ประวัติศาสตร์ล้านนา**,พิมพ์ครั้งที่ 7.กรุงเทพฯ :

อมรินทร์พริ้นติ้ง,2553.

สันติ เล็กสุขุม.**ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย – ล้านนา**(กรุงเทพฯ : เมือง

โบราณ, 2538.

สามารถ ศิริเวชพันธุ์.**วิหารโถง ชุมโขง สกูลช่างลำปาง.**เชียงใหม่ :

โครงการศึกษาวิจัยศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา สถาบันวิจัย

สังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524.

สุรัชย์ จงจิตรงาม, “จิตรกรรมวัดอุโมงค์ เชียงใหม่” **เมืองโบราณ** ปีที่ 32,

ฉบับที่ 2 (เมษายน – มิถุนายน 2549) : 1 – 4.

สุรพล ดำริห์กุล. **เจดีย์ช้างล้อมกับประวัติศาสตร์บ้านเมืองและพุทธ**

ศาสนาลังกาวงศ์ในประเทศไทย, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

_____, **ลายคำล้านนา**, กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำไทย
ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4

– พ.ศ.2475 .กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
,2541.

อุษณีย์ ธงไชย หัวหน้าโครงการ.รายงานการวิจัยศิลปกรรมและประวัติ
ชุมชนรอบวัดพม่า-ไทใหญ่ในนครลำปาง.เชียงใหม่ : ศูนย์
โบราณคดีภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554.

เอกสารรวมบทความประกอบการสัมมนา ล้านนาคดีศึกษา : ศิลปะ
กรรม.เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่และศูนย์
ศิลปวัฒนธรรมเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่,2535.

A.B. Grisworld., **Date Buddha images in Northern Siam,**
Artibus Asiae, Supplementum 16.Ascona
Switzerland,1957.p.40.

Chotima Chaturawong. **The architecture of Burmese
buddhist monasteries in upper Burma and
northern Thailand : the biography of trees.** Thesis
(Ph.D.) Cornell University, 2003.

Hans Penth, “Inscription and Images on the Pra That in
Lamphun,” in **Artibus Asiae**, V.SLIX,n3/4,1988 –
1989, p.652.

Piriya krairiksh, “The Repousse Buddha Images of the
Mahathat Lamphun” in **Artibus
Asiae**, V.XLIX, n1/2,1989 – 1989, p.170.

